ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра міжнародних економічних відносин

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РИНКІВ ЗБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА РОЛЬ В ЦЬОМУ ПРОЦЕСІ ПРИКОРДОННИХ ТЕРИТОРІЙ

Виконала: здобувачка вищої освіти
ступеня бакалавра ОПП «Міжнародні економічні відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»

_____ Бриндас Владислава Анатоліївна
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

_____ Науковий керівник д. е. н., проф. Яремко Лариса Адольфівна
(підпис) (прізвище, ім'я, по батькові)

Львів – 2026

ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інститут, факультет **міжнародних економічних відносин та інформаційних технологій**
Кафедра **міжнародних економічних відносин**
Рівень вищої освіти **перший**
Ступінь вищої освіти **бакалавр**
Спеціальність **292 "Міжнародні економічні відносини"**
Освітньо-професійна програма **"Міжнародні економічні відносини"**

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин
_____проф. В. О. Шевчук
"____" _____2025 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ОСВІТИ
Бриндас Владислава Анатоліївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи **Стратегічні напрями диверсифікації ринків збуту української аграрної продукції та роль в цьому процесі прикордонних територій**
керівник роботи д.е.н., проф. кафедри міжнародних економічних відносин Л.А. Яремко
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом закладу вищої освіти від "28" жовтня 2025 року № 1043/03
2. Термін подання студентом роботи:_до 20 травня 2026 року
3. Вихідні дані до роботи: Статистичні бази даних Євростату, ОЕСР та МВФ, аналітичні матеріали Єврокомісії та ЄЦБ, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних економістів, бази даних World Development Indicators, звіти Міжнародного валютного фонду (World Economic Outlook),Статистичні бази Головного управління статистики України, аналітичні матеріали НІСД, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних економістів.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) Аналіз диверсифікації експортних ринків як засіб мінімізації економічних та геополітичних ризиків; розглянути зарубіжний досвід диверсифікації експорту та можливості його використання в Україні; дослідити сучасний стан та тенденції розвитку експорту української продукції (у контексті триваючої російської агресії); вивчити особливості географічної диверсифікації українського експорту; розглянути роль прикордонних територій у розвитку зовнішньої торгівлі України; сформувати перспективні напрями розширення ринків збуту української продукції; описати розвиток прикордонного співробітництва як інструмент диверсифікації експорту
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) Графік динаміки макроекономічних показників за досліджуваний період; динаміка товарної та географічної структури експорту аграрної продукції за досліджуваний період; таблиця результатів панельної регресійної моделі з фіксованими ефектами.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	**Прізвище, ініціали та посада консультанта**	**Підпис, дата**	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання___3 жовтня 2025 р._____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1	Вибір теми кваліфікаційної роботи	вересень 2025 р.	
2	Складання з керівником календарного плану роботи	жовтень 2025 р.	
3	Затвердження плану кваліфікаційної роботи	до 26 жовтня 2025 р.	
4	Опрацювання теоретичних джерел з теми кваліфікаційної роботи, складання бібліографії	9–27 жовтня 2025 р.	
5	Написання І розділу	30 жовтня – 24 листопада 2025 р.	
6	Подання керівнику І розділу на перевірку	до 27 листопада 2025 р.	
7	Доопрацювання І розділу з врахуванням зауважень керівника	до 22 грудня 2025 р.	
8	Збирання первинної інформації	до 19 січня 2026 р.	
9	Написання ІІ розділу	22 січня – 16 лютого 2026 р.	
10	Подання керівнику ІІ розділу на перевірку	до 19 лютого 2026 р.	
11	Доопрацювання ІІ розділу з врахуванням зауважень керівника	до 1 березня 2026 р.	
12	Написання ІІІ розділу	4 – 29 березня 2026 р.	
13	Подання керівнику ІІІ розділу на перевірку	до 1 квітня 2026 р.	
14	Доопрацювання ІІІ розділу з врахуванням зауважень керівника	до 19 квітня 2026 р.	
15	Написання вступу і висновків, складання списку використаних джерел	22 квітня – 10 травня 2026 р.	
16	Оформлення кваліфікаційної роботи	до 17 травня 2026 р.	
17	Подання кваліфікаційної роботи на рецензування керівнику	до 20 травня 2026 р.	
18	Подання роботи на кафедру	до 27 травня 2026 р.	
19	Зовнішнє рецензування роботи	до 01 червня 2026 р.	
20	Кафедральний захист роботи	до 10 червня 2026 р.	
21	Подання роботи в ЕК	до 15 червня 2026 р.	
22	Захист кваліфікаційної роботи в ЕК	17 червня 2026 р.	

Здобувачка освіти _____ **Бриндас В.А.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Яремко Л.А.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Бриндас Владислава Анатоліївна «Стратегічні напрями диверсифікації ринків збуту української аграрної продукції та роль в цьому процесі прикордонних територій». – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня «бакалавр» за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності «Міжнародні економічні відносини». – Львівський торговельно-економічний університет. Львів. 2026.

В умовах воєнних викликів та трансформації світової економіки особливого значення набуває диверсифікація ринків збуту української аграрної продукції. Висока залежність експорту від обмеженої кількості торговельних партнерів і логістичних маршрутів підвищує вразливість національної економіки до зовнішніх ризиків. Тому пошук нових ринків збуту та формування стійкої моделі зовнішньоекономічної діяльності є одним із ключових завдань економічного розвитку України.

У роботі досліджено теоретичні засади диверсифікації експортних ринків, проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку експорту української продукції, а також вивчено зарубіжний досвід диверсифікації експорту. Особливу увагу приділено ролі прикордонних територій як важливого елемента розвитку міжнародної торгівлі, формування нових логістичних маршрутів та розширення зовнішньоекономічних зв'язків України.

Встановлено, що ефективна диверсифікація ринків збуту сприяє зниженню залежності від окремих напрямів експорту, підвищенню конкурентоспроможності української аграрної продукції та зміцненню економічної стійкості держави. Обґрунтовано необхідність розвитку транспортно-логістичної інфраструктури прикордонних регіонів, поглиблення співпраці з країнами Європейського Союзу та освоєння перспективних ринків Азії, Африки й Близького Сходу.

Ключові слова: *диверсифікація ринків збуту, аграрна продукція, експорт, зовнішньоекономічна діяльність, прикордонні території, міжнародна торгівля, конкурентоспроможність, логістична інфраструктура, експортна стратегія.*

ANNONATION

Bryndas Vladyslava Anatoliivna "Strategic Directions for Diversifying Markets for Ukrainian Agricultural Products and the Role of Border Territories in This Process". – Manuscript.

Qualification thesis for obtaining a Bachelor's degree in the Educational and Professional Program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Lviv University of Trade and Economics. Lviv. 2026.

In the context of wartime challenges and the transformation of the global economy, the diversification of markets for Ukrainian agricultural products is becoming increasingly important. The high dependence of exports on a limited number of trading partners and logistics routes increases the vulnerability of the national economy to external risks. Therefore, the search for new export markets and the formation of a resilient model of foreign economic activity is one of the key tasks of Ukraine's economic development.

The study examines the theoretical foundations of export market diversification, analyzes the current state and trends in the development of Ukrainian exports, and explores international experience in export diversification. Special attention is given to the role of border territories as an important element in the development of international trade, the formation of new logistics routes, and the expansion of Ukraine's foreign economic relations.

It is established that effective diversification of sales markets helps reduce dependence on specific export directions, increase the competitiveness of Ukrainian agricultural products, and strengthen the economic resilience of the state. The necessity of developing transport and logistics infrastructure in border regions, deepening cooperation with European Union countries, and entering promising markets in Asia, Africa, and the Middle East is substantiated.

Keywords: *market diversification, agricultural products, export, foreign economic activity, border territories, international trade, competitiveness, logistics infrastructure, export strategy.*

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1 6
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТНИХ РИНКІВ 6
1.1 Диверсифікація експортних ринків як засіб мінімізації економічних та геополітичних ризиків 6
1.2 Зарубіжний досвід диверсифікації експорту та можливості його використання в Україні 13
РОЗДІЛ 2 21
АНАЛІЗ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РИНКІВ ЗБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ 21
2.1 Сучасний стан та тенденції розвитку експорту української продукції (у контексті триваючої російської агресії) 21
2.2 Особливості географічної диверсифікації українського експорту 25
2.3 Роль прикордонних територій у розвитку зовнішньої торгівлі України 32
РОЗДІЛ 3 36
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РИНКІВ ЗБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ 36
3.1 Перспективні напрями розширення ринків збуту української продукції 36
3.2 Розвиток прикордонного співробітництва як інструмент диверсифікації експорту 40
ВИСНОВКИ 44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 47
ДОДАТКИ 52

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності України у сфері аграрного виробництва супроводжується поступовим розширенням географії збуту продукції та необхідністю зниження залежності від обмеженого кола зовнішніх ринків. Аграрний сектор традиційно забезпечив значну частку експортних надходжень держави, що зумовила підвищену увагу до формування ефективної системи реалізації продукції за межами країни. Водночас концентрація експорту на окремих напрямках підвищило ризики нестабільності зовнішньоторговельних потоків, що обґрунтовує доцільність диверсифікації ринків збуту.

У процесі розвитку торговельних відносин з іноземними партнерами посилюється вплив факторів, пов’язаних із зміною кон’юнктури світових ринків, коливанням попиту, а також необхідністю дотримання встановлених стандартів якості та безпечності продукції - цим зумовлено потребу не лише у розширенні географічної структури експорту, але й у вдосконаленні товарної структури аграрної продукції, шляхом підвищення рівня її переробки та формування продукції з більшою доданою вартістю.

Особливого значення у цьому контексті набувають прикордонні території, які відіграють важливу роль у забезпеченні зовнішньоторговельних зв’язків. Їх територіальне розташування сприяє розвитку транспортно-логістичної інфраструктури, активізації транскордонного співробітництва та формуванню ефективних каналів збуту аграрної продукції. Прикордонні регіони створюють передумови для розвитку інтеграційних процесів, що забезпечують більш тісну взаємодію між виробниками та споживачами на зовнішніх ринках.

Метою роботи є обґрунтування стратегічних напрямів диверсифікації ринків збуту української аграрної продукції та визначення ролі прикордонних територій у цьому процесі.

Для досягнення мети, сформовано наступні **завдання:**

– описати диверсифікацію експортних ринків як засіб мінімізації економічних та геополітичних ризиків;

– розглянути зарубіжний досвід диверсифікації експорту та можливості його використання в Україні;

– дослідити сучасний стан та тенденції розвитку експорту української продукції (у контексті триваючої російської агресії);

– вивчити особливості географічної диверсифікації українського експорту;

– розглянути роль прикордонних територій у розвитку зовнішньої торгівлі України;

– сформувати перспективні напрями розширення ринків збуту української продукції;

– описати розвиток прикордонного співробітництва як інструмент диверсифікації експорту.

Об’єктом дослідження є процеси формування та розвитку експортної діяльності України у сфері аграрної продукції в умовах трансформації зовнішньоекономічних зв’язків.

Предметом дослідження є теоретичні засади, практичні механізми та інструменти диверсифікації ринків збуту української аграрної продукції, а також роль прикордонних територій у забезпеченні ефективності цього процесу.

Обрання методів та прийомів дослідження зумовлено специфікою об’єкта та предмета дослідження, а також поставленими завданнями. Для досягнення мети у роботі використано такі методи:

– історичний метод (для дослідження теоретичних засад диверсифікації експорту та еволюції підходів до зовнішньоторговельної діяльності);

– аналітичний метод (для оцінки сучасного стану, динаміки та тенденцій розвитку експорту української аграрної продукції);

– порівняльний метод (для вивчення зарубіжного досвіду диверсифікації експорту та визначення можливостей його адаптації в Україні);

– системний метод (для дослідження диверсифікації експортних ринків як засобу мінімізації економічних і геополітичних ризиків);

– статистичний метод (для аналізу географічної структури експорту та оцінки ролі окремих регіонів у формуванні зовнішньоторговельних потоків);

– узагальнення (для формування перспективних напрямів розширення ринків збуту української продукції);

– логічний метод (для обґрунтування ролі прикордонних територій та розвитку прикордонного співробітництва як інструменту диверсифікації експорту);

– загальнонаукові методи (для опрацювання теоретичних джерел і формування наукових висновків).

Інформаційною базою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних учених у сфері міжнародної торгівлі, аграрної економіки та зовнішньоекономічної діяльності, офіційні статистичні дані, аналітичні звіти, матеріали державних органів, а також інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження апробовано під час участі у науково-практичних конференціях.

Структура роботи складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 46 сторінках комп’ютерного набору, містить 19 таблиць, 3 рисунки та 1 додаток. Список використаних джерел нараховує 42 позиції.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЕКСПОРТНИХ РИНКІВ

1.1 Диверсифікація експортних ринків як засіб мінімізації економічних та геополітичних ризиків

Диверсифікація експортних ринків у економічній науці трактується як один із базових напрямів забезпечення стійкості національної економіки до впливу зовнішніх дестабілізуючих чинників. Поглиблення інтеграційних процесів у світовому господарстві, трансформація системи міжнародних економічних відносин, а також загострення геополітичної конкуренції зумовлюють підвищення ролі зовнішньоекономічної діяльності як чинника економічного розвитку. За таких умов структура експорту та ступінь її диверсифікованості безпосередньо визначають рівень вразливості економіки до зовнішніх ризиків, які формуються як у сфері економічних, так і у сфері політичних відносин.

Теоретичне осмислення диверсифікації експортних ринків базується на положеннях теорії міжнародної торгівлі, відповідно до яких спеціалізація та участь у міжнародному поділі праці створюють передумови для підвищення ефективності виробництва [1, с. 8]. Надмірна концентрація експортних потоків у межах обмеженої кількості ринків призводить до формування структурних дисбалансів, якими посилюється залежність економіки від зовнішньої кон’юнктури. У такому випадку будь-які негативні зміни в країнах-партнерах здатні спричинити істотні коливання макроекономічних показників (обсягів виробництва, рівня зайнятості та валютних надходжень).

В умовах зростання невизначеності у світовій економіці та посилення впливу геополітичних чинників проблема диверсифікації експортних ринків набула значного поширення у наукових дослідженнях [2, с. 20]. У працях вітчизняних і зарубіжних учених вона розглядається крізь призму забезпечення економічної стійкості, підвищення конкурентоспроможності та

мінімізації ризиків зовнішньоекономічної діяльності. Водночас відсутність єдиного підходу до трактування цієї категорії зумовила необхідність систематизації наукових поглядів, щоб глибше розкрити її економічну сутність і роль у сучасних умовах розвитку міжнародної торгівлі (Додаток А).

Узагальнення наведених підходів підтвердило відсутність уніфікованого трактування диверсифікації експортних ринків, що обумовлено різними методологічними підходами до дослідження зовнішньоекономічної діяльності. Частина науковців розглядає її як елемент конкурентної стратегії підприємства, інші - як інструмент макроекономічного регулювання або забезпечення економічної безпеки. У багатоваріантності підходів відображено складність і багато вимірність досліджуваного явища, яким охоплено як мікроекономічний, так і макроекономічний рівні.

Аналіз змістовного наповнення трактувань дозволив нам виокремити 3 напрями інтерпретації:

– диверсифікація розглядається як механізм зниження ризиків, пов’язаних із залежністю від обмеженої кількості ринків;

– вона трактується як інструмент підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності шляхом оптимізації структури експорту;

– у ряді досліджень акцентується увага на її ролі у забезпеченні довгострокового економічного розвитку та структурної модернізації економіки.

Спільною рисою більшості підходів представлено визнання диверсифікації як процесу, яким передбачено не лише географічне розширення експорту, але й глибшу трансформацію економічних зв’язків (зміну товарної структури та адаптацію до вимог різних ринків) – цим підтверджено її комплексний характер та багатофункціональне значення у системі сучасних економічних відносин.

На основі проведеного аналізу доцільно зазначити, що ефективність диверсифікації значною мірою залежить від здатності економічних суб’єктів поєднувати стратегічні та адаптивні підходи до управління

зовнішньоекономічною діяльністю. Орієнтація виключно на кількісне розширення ринків без урахування їх специфіки не забезпечує належного рівня стійкості та призводить до зростання витрат і зниження ефективності.

З урахуванням викладеного, диверсифікацію експортних ринків доцільно розглядати як складний, багаторівневий процес, яким поєднано елементи стратегічного планування та структурної трансформації економіки. Саме така інтерпретація найбільш повно відображає її роль у забезпеченні стійкості та конкурентоспроможності в умовах глобальних економічних змін.

На наш погляд, у диверсифікації експортних ринків уособлено цілеспрямований процес формування багатовекторної системи зовнішньоекономічних зв’язків, спрямований на досягнення оптимального співвідношення між рівнем ризику та ефективністю функціонування економіки. Її реалізація повинна ґрунтуватися не лише на розширенні географії експорту, але й на підвищенні якості продукції та забезпеченні інституційної підтримки, щоб у сукупності сформувати передумови для довгострокового економічного розвитку.

Економічна природа диверсифікації полягає у розподілі ризиків між різними напрямами зовнішньоекономічної діяльності. Розширенням географії експорту забезпечується можливість компенсації втрат, що виникають на окремих ринках, за рахунок збереження (зростання) обсягів реалізації на інших. Зазначений механізм функціонує за аналогією до портфельного підходу в інвестиційній діяльності, коли ризики знижуються завдяки розподілу активів між різними об’єктами. У сфері міжнародної торгівлі цей підхід набув особливого значення, оскільки його використання зменшує залежність від циклічних коливань попиту та змін цінової кон’юнктури.

Геополітичний вимір диверсифікації експортних ринків характеризується складністю та багатовекторністю впливу. Політичні рішення, що приймаються на міждержавному рівні (введення санкцій, обмеження доступу до ринків, зміну торговельних режимів) безпосередньо впливають на умови здійснення зовнішньоекономічної діяльності. У

ситуаціях, коли експортна діяльність орієнтована на вузьке коло партнерів, подібні рішення призводяьб до різкого скорочення обсягів експорту та загального погіршення фінансового стану підприємств. Диверсифікація у цьому контексті виражена механізмом зниження критичної залежності від політичної кон'юнктури окремих країн.

Аналіз впливу диверсифікації експортних ринків на економічну стійкість доцільно здійснювати за системою взаємопов'язаних критеріїв. Такий підхід дозволяє не лише кількісно оцінити рівень диверсифікованості експорту, але й визначити її вплив на здатність економіки протидіяти зовнішнім змінам. У межах цього підходу аналіз охоплює показники концентрації експорту, товарної структури, географічного розподілу, стабільності валютних надходжень, адаптивності до змін зовнішнього середовища.

Таблиця 1.1

Критерії аналізу впливу диверсифікації експортних ринків на економічну стійкість

№	Критерій аналізу	Зміст критерію	Аналітичні показники	Вплив на економічну стійкість
1	2	3	4	5
1	Рівень концентрації експорту	Відображає ступінь залежності від обмеженої кількості ринків збуту	Індекс Герфіндаля–Гіршмана, частка основних торговельних партнерів	Зниження концентрації забезпечує рівномірніший розподіл ризиків
2	Географічна диверсифікація	Характеризує широту охоплення зовнішніх ринків	Кількість країн-партнерів, регіональна структура експорту	Розширення географії зменшує вплив регіональних криз
3	Товарна структура експорту	Відображає співвідношення між видами продукції в експорті	Частка сировинних і високотехнологічних товарів	Підвищення частки продукції з високою доданою вартістю зменшує залежність від цінових коливань
4	Стабільність валютних надходжень	Характеризує рівномірність формування експортних доходів	Варіація валютної виручки, динаміка експорту	Диверсифікація сприяє зниженню коливань доходів

Продовження таблиці 1.1

1	2	3	4	5
5	Адаптивність до зовнішніх змін	Визначає здатність економіки швидко реагувати на зміни кон'юнктури	Темпи переорієнтації експорту, швидкість виходу на нові ринки	Висока адаптивність зменшує негативні наслідки зовнішніх шоків
6	Рівень технологічної складності експорту	Відображає ступінь інноваційності продукції	Частка високотехнологічного експорту	Зростання технологічності підвищує конкурентоспроможність
7	Залежність від цінових коливань	Характеризує вплив світових цін на експортні доходи	Еластичність експорту до змін цін	Зменшення залежності підвищує стабільність економіки
8	Ризик втрати ринків збуту	Відображає ймовірність скорочення доступу до окремих ринків	Частка експорту до країн із підвищеним політичним ризиком	Диверсифікація знижує критичність втрат окремих ринків

Джерело: сформовано автором на основі даних [13]

Відповідно до вище представлених критеріїв, диверсифікація експортних ринків має багатовекторний вплив на економічну стійкість, який проявляється через зміну структури ризиків та підвищення здатності економіки до адаптації. Зниження рівня концентрації експорту у поєднанні з розширенням географічної присутності формує більш збалансовану модель зовнішньоекономічної діяльності, за якої негативні зміни в окремих регіонах не призводять до системних дисбалансів. Одночасно трансформація товарної структури у напрямі зростання частки продукції з високою доданою вартістю зменшує залежність від циклічних коливань світових цін.

Комплексне врахування критеріїв адаптивності, технологічної складності та ризику втрати ринків збуту використовується для оцінювання не лише поточного стану диверсифікації, але й потенціалу економіки до протидії майбутнім викликам [14, с. 330]. У цьому контексті диверсифікація виражена інструментом структурної перебудови, що забезпечує перехід від вразливої моделі розвитку до більш стійкої та гнучкої економічної системи

(здатної ефективно функціонувати в умовах нестабільного зовнішнього середовища).

Під формуванням диверсифікованої експортної стратегії передбачено комплексний підхід, який складається із оцінки потенціалу нових ринків, аналізу конкурентного середовища, визначення бар'єрів входу та розробки механізмів адаптації продукції до вимог конкретних країн [15, с. 177]. У цьому процесі значна роль відведена маркетинговим дослідженням, які дозволяють визначити оптимальні канали просування продукції. Без належного інформаційного забезпечення вихід на нові ринки супроводжується підвищеним рівнем ризику та невизначеності.

Окремого розгляду потребує питання інституційного забезпечення диверсифікації експортних ринків. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від державної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Формування сприятливого правового середовища, гармонізація національних стандартів із міжнародними, розвиток транспортної та логістичної інфраструктури створюють передумови для розширення експортних можливостей. Державна підтримка експорту в основному реалізується через механізми страхування ризиків, а також інформаційно-консультаційне забезпечення підприємств [16].

За поточних умов розвитку світової економіки диверсифікація експортних ринків тісно пов'язується з інституційними можливостями держави щодо інтеграції у міжнародний економічний простір. Укладання угод про вільну торгівлю [18] та участь у регіональних інтеграційних об'єднаннях створюють передумови для зниження тарифних і нетарифних бар'єрів, що безпосередньо впливають на розширення географії експорту. Інструменти не лише полегшують доступ до нових ринків, але й формують більш передбачуване регуляторне середовище (у межах якого національні виробники планують довгострокову зовнішньоекономічну діяльність).

Фінансовий аспект диверсифікації проявляється через зміну структури грошових потоків підприємств [18]. Розширення кола зовнішніх партнерів

знижує залежність від окремих контрагентів, щоб зменшити ймовірність критичних фінансових втрат у разі порушення контрактних зобов'язань. Одночасно формується більш рівномірний розподіл доходів у часі, на основі якого підвищується платоспроможність та стійкість підприємств до короткострокових ринкових коливань.

Розширення присутності на зовнішніх ринках безпосередньо впливає на технологічний розвиток виробництва. Вихід на нові ринки супроводжується необхідністю дотримання специфічних технічних стандартів і споживчих очікувань, щоб стимулювати модернізацію виробничих процесів. У результаті відбувається підвищення якості продукції та зростання частки товарів з високою доданою вартістю в експортній структурі - цим забезпечується якісна трансформація економічної моделі.

Ефективність диверсифікаційної стратегії визначається здатністю враховувати специфіку зовнішнього середовища [19, с. 76]. Відмінності у правових системах, ділових практиках і споживчих моделях формують додаткові вимоги до організації зовнішньоекономічної діяльності, під адаптацією до цих умов розуміється не лише зміна маркетингових підходів, але й трансформація управлінських рішень.

Отже, диверсифікацію експортних ринків варто розглядати як один із інструментів мінімізації економічних та геополітичних ризиків. Для її ефективної реалізації потрібен комплексний підхід, яким буде поєднано теоретичні засади, практичні механізми та інституційне забезпечення, що у сукупності сформують основу для інтеграції національної економіки у глобальний економічний простір.

1.2 Зарубіжний досвід диверсифікації експорту та можливості його використання в Україні

Повномасштабне воєнне вторгнення Російської Федерації в Україну стало визначальним чинником трансформації національної економіки та зовнішньоекономічної діяльності. Різке порушення логістичних і фінансових зв'язків зумовило суттєве скорочення експортного потенціалу, що до того часу значною мірою був орієнтований на обмежене коло ринків і транспортних маршрутів. Блокування морських портів, руйнування інфраструктури та дестабілізація окремих регіонів призвели до втрати традиційних каналів збуту, які в результаті сформували критичну залежність економіки від вузької географії експорту [20]. За таких умов питання диверсифікації перестало мати суто стратегічний характер і набуло ознак невідкладного економічного завдання.

До початку війни структура експорту України формувалася під впливом сировинної спеціалізації та історично сформованих торговельних зв'язків. Значна частка поставок припадала на обмежену кількість країн, а товарна структура характеризувалася домінуванням продукції аграрного сектору та металургії. Такою моделлю забезпечено стабільні валютні надходження у сприятливі періоди, однак водночас сформовано підвищену вразливість до зовнішніх шоків. Воєнні події продемонстрували, що концентрація експорту в межах окремих напрямів створила системні ризики, оскільки будь-які обмеження доступу до основних ринків мають мультиплікативний ефект для всієї економіки.

Війна також змінила характер ризиків, з якими стикаються українські підприємства. Поряд із традиційними економічними чинниками зросло значення геополітичних обмежень, безпекових загроз та нестабільності транспортних коридорів [21]. У таких умовах диверсифікація експортних ринків почала розглядатися як інструмент адаптації до нової реальності, який дозволив перерозподіляти ризики між різними напрямами діяльності.

Розширенням географії експорту забезпечується можливість оперативного переорієнтування потоків продукції у разі виникнення обмежень на окремих ринках.

Окремого значення набула переорієнтація логістичних маршрутів та формування нових торговельних зв'язків. В умовах обмеженого доступу до традиційних морських шляхів зросла роль сухопутних коридорів через країни Європейського Союзу, що потребувало адаптації інфраструктури та вдосконалення митних процедур [22]. Зазначені процеси супроводжуються посиленням інтеграційних зв'язків з європейським економічним простором, але водночас формуються нові вимоги до якості продукції та конкурентоспроможності національних виробників.

Таким чином, воєнні умови стали каталізатором переосмислення підходів до організації зовнішньоекономічної діяльності. Диверсифікація експортних ринків у цьому контексті розглядається не лише як засіб зниження ризиків, але й як передумова структурної модернізації економіки. Звернення до зарубіжного досвіду проведено з метою визначення ефективних моделей розширення ринків збуту (адаптованих до сучасних викликів), а також формування практичних рекомендацій щодо підвищення стійкості української економіки в умовах тривалої нестабільності.

Досвід Німеччини у сфері диверсифікації експортної діяльності - найбільш показовий приклад формування стійкої та збалансованої моделі зовнішньоекономічного розвитку. Його особливість полягає у поєднанні товарної та географічної диверсифікації, що базується на високому рівні технологічного розвитку промисловості та значній ролі середнього бізнесу.: (табл. 1.2).

Домінування сировинного експорту в Україні формує обмежену додану вартість та підвищену чутливість до коливань світових цін, тоді як у досвіді Німеччини демонструється ефективність переходу до експорту продукції з високим рівнем технологічної обробки. У цьому контексті ключового

значення набув розвиток переробної промисловості й машинобудування, що здатні забезпечити стабільніше формування валютних надходжень.

Таблиця 1.2

Досвід диверсифікації експорту Німеччини

Критерій	Характеристика
1	2
Модель диверсифікації	Поєднання географічної та товарної диверсифікації з орієнтацією на високотехнологічні галузі
Основні експортні напрями	ЄС, США, Китай, країни Азії
Структура експорту	Машинобудування, автомобілебудування, хімічна продукція, обладнання
Ключові інструменти	Індустріальна політика, підтримка Mittelstand (середніх підприємств), експортне кредитування
Роль держави	Активна підтримка інновацій, експортних агентств, страхування ризиків
Результат диверсифікації	Висока стійкість до регіональних криз та стабільні валютні надходження
Можливості для України	Розвиток переробної промисловості, підтримка МСП, стимулювання експорту продукції з доданою вартістю

Джерело: сформовано автором на основі даних [23]

У німецькій практиці значну роль відіграють експортні агентства та механізми підтримки середніх підприємств, які формують основу експортного потенціалу. Для України впровадження подібних інструментів допоможе забезпечити зниження фінансових бар’єрів для виходу підприємств на нові ринки та підвищити їхню здатність конкурувати в умовах високої міжнародної конкуренції.

Окремої уваги потребує розвиток географічної диверсифікації, яка у випадку Німеччини забезпечує рівномірний розподіл експортних потоків між різними регіонами світу. Для України це має стратегічне значення, оскільки зменшиться залежність від окремих торговельних партнерів та мінімізується вплив політичних або економічних криз у конкретних країнах. Розширення присутності на ринках ЄС, Азії та Північної Америки дозволить сформувати більш стійку модель зовнішньої торгівлі, яка краще адаптується до глобальних змін.

Китайський досвід диверсифікації експортної діяльності формується в межах довгострокової державної стратегії економічної трансформації, що передбачає поступовий перехід від ресурсно-орієнтованої моделі до індустріально-технологічної. Особливість цієї моделі полягає у масштабному залученні зовнішніх ринків збуту та одночасному нарощуванні внутрішнього виробничого потенціалу. Поєднання державного регулювання, інвестицій у виробничу інфраструктуру та створення спеціальних економічних зон забезпечило формування стійкої експортної системи, якою охоплено різні регіони світу та різні рівні економічного розвитку партнерів: (табл. 1.3)

Таблиця 1.3

Досвід диверсифікації експорту Китаю

Критерій	Характеристика
Модель диверсифікації	Масштабна географічна експансія та поступовий перехід від сировини до високих технологій
Основні експортні напрями	США, ЄС, країни Азії, Африка, Латинська Америка
Структура експорту	Електроніка, машинобудування, споживчі товари, високотехнологічна продукція
Ключові інструменти	Спеціальні економічні зони, державне стимулювання експорту, інвестиції в інфраструктуру
Роль держави	Стратегічне планування, контроль зовнішньоекономічної політики
Результат диверсифікації	Зменшення залежності від окремих ринків і формування глобальної торговельної мережі
Можливості для України	Використання індустріальних парків, розвиток експортної інфраструктури, державне стимулювання

Джерело: сформовано автором на основі даних [24]

У китайській моделі диверсифікації експорту представлено системний підхід до формування зовнішньоекономічної стійкості, який базується на довгостроковому стратегічному плануванні та активній участі держави в економічних процесах. Для України цей досвід буде показовим у контексті необхідності переходу від фрагментарних експортних ініціатив до цілісної державної політики, спрямованої на формування глобально орієнтованої експортної структури. Особливої ваги набуває створення умов, за яких підприємства отримують не лише доступ до нових ринків, але й інституційну підтримку для закріплення на них.

Використання інструменту спеціальних економічних зон у китайській практиці забезпечило концентрацію інвестицій, розвиток виробничих кластерів та прискорення технологічного оновлення промисловості. Для України адаптація подібного механізму може стати основою для формування індустріальних парків, які здатні стимулювати розвиток переробної промисловості та підвищення експортного потенціалу регіонів.

Досвід Польщі у сфері диверсифікації експорту сформувався під впливом глибоких структурних трансформацій економіки, пов'язаних із переходом до ринкової моделі господарювання та подальшою інтеграцією до європейського економічного простору. Обрана модель поєднала орієнтацію на ринки Європейського Союзу із поступовим розширенням географії експорту за межі регіону, що дозволило сформувати збалансовану та адаптивну зовнішньоторговельну стратегію. Системна підтримка експортерів, модернізація виробництва: (табл. 1.4)

Таблиця 1.4

Досвід диверсифікації експорту Польщі

Критерій	Характеристика
Модель диверсифікації	Інтеграція до європейського ринку з поступовим розширенням поза межі ЄС
Основні експортні напрями	Німеччина, ЄС, Велика Британія, країни Центральної Європи
Структура експорту	Машини, продукти харчування, меблі, автомобільні комплектуючі
Ключові інструменти	Європейські фонди, підтримка експортерів, розвиток логістики
Роль держави	Координація через інституції підтримки експорту
Результат диверсифікації	Швидке зростання експорту та підвищення конкурентоспроможності
Можливості для України	Адаптація до стандартів ЄС, використання інтеграційних можливостей, розвиток логістичних коридорів

Джерело: сформовано автором на основі даних [25].

Польська модель диверсифікації експорту сформована на тому, що ефективна інтеграція до регіональних економічних об'єднань виражена не кінцевою метою, а базою для подальшого розширення зовнішньоекономічної діяльності. Зосередження на європейському ринку забезпечило польським виробникам доступ до стабільного попиту, високих стандартів якості та

сучасних технологій, що в результаті посприяло структурній модернізації економіки. Водночас поступове освоєння нових ринків поза межами ЄС дозволило знизити ризики надмірної залежності від одного економічного простору та підвищити стійкість до зовнішніх шоків. Для України такий підхід принципово важливий, оскільки орієнтація виключно на один напрям експорту обмежує можливості економічного розвитку та підвищує вразливість до змін зовнішньої кон'юнктури.

Практичне значення польського досвіду для України полягає насамперед у необхідності поєднання інституційних реформ із активною політикою підтримки експорту. Адаптація до стандартів ЄС повинна супроводжуватися не лише формальним приведенням нормативної бази у відповідність, але й реальним підвищенням якості продукції, розвитком виробничих потужностей та вдосконаленням логістичної інфраструктури. Формування ефективних логістичних коридорів, зокрема у західному напрямі, здатне забезпечити зниження транспортних витрат, скорочення термінів постачання та підвищення конкурентоспроможності українських товарів на зовнішніх ринках. Водночас розширення географії експорту повинно здійснюватися на основі системного аналізу ринків, з урахуванням їхньої місткості та регуляторних вимог.

Досвід Південної Кореї у сфері диверсифікації експорту (табл. 1.5) сформувався в умовах обмеженості природних ресурсів, що зумовило орієнтацію державної економічної політики на розвиток високотехнологічних виробництв та інноваційного потенціалу. Обраною моделлю передбачено цілеспрямоване поєднання географічного розширення зовнішніх ринків із глибокою структурною модернізацією експорту, в основі якої лежить виробництво продукції з високою доданою вартістю.

Південнокорейська модель диверсифікації переконливо засвідчує, що стійкість експорту формується не лише за рахунок розширення географії збуту, але насамперед через якісне оновлення його структури. Концентрація на високотехнологічних галузях дозволила забезпечити стабільний попит на

продукцію навіть в умовах коливань світової кон'юнктури, оскільки такі товари характеризуються високою інноваційною складовою та меншою залежністю від цінових факторів.

Таблиця 1.5

Досвід диверсифікації експорту Південної Кореї

Критерій	Характеристика
Модель диверсифікації	Інноваційно-орієнтована модель з акцентом на високі технології
Основні експортні напрями	США, Китай, ЄС, країни Південно-Східної Азії
Структура експорту	Електроніка, автомобілі, суднобудування, напівпровідники
Ключові інструменти	Інвестиції в НДДКР, державна підтримка корпорацій, освітня політика
Роль держави	Стратегічне управління розвитком галузей
Результат диверсифікації	Високий рівень економічної стійкості та глобальна конкурентоспроможність
Можливості для України	Інвестування в інновації, розвиток IT та високотехнологічного експорту

Джерело: сформовано автором на основі даних [26]

Для України цей підхід має принципове значення, оскільки збереження сировинної орієнтації експорту обмежує потенціал економічного розвитку та підвищує чутливість до зовнішніх шоків. Переходом до інноваційно-орієнтованої моделі передбачено не лише нарощування обсягів виробництва, а й системне підвищення технологічного рівня підприємств, розвиток наукових досліджень та стимулювання комерціалізації їх результатів. Інвестування в науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи повинно розглядатися як стратегічний пріоритет, що забезпечує довгострокову конкурентоспроможність на світових ринках.

Імплементація окремих елементів південнокорейського досвіду в українських умовах потребує комплексного підходу, який охоплює інституційні, фінансові та кадрові аспекти розвитку економіки. Розвиток IT-сектору та високотехнологічного виробництва здатен стати одним із ключових напрямів диверсифікації експорту, оскільки ці галузі мають значний потенціал інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості. Водночас досягнення відчутних результатів можливе лише за умови

узгодженості державної політики з потребами бізнесу, зокрема у частині доступу до фінансових ресурсів, захисту прав інтелектуальної власності та формування сприятливого інвестиційного клімату. Послідовне впровадження таких підходів сприятиме не лише розширенню експортних можливостей, але й формуванню нової моделі економічного зростання, орієнтованої на інновації, технологічний розвиток та підвищення стійкості до зовнішніх викликів.

Висновки до розділу

Диверсифікація експортних ринків обґрунтовується як ключовий інструмент зниження залежності економіки від зовнішніх шоків і нестабільної кон’юнктури. Її ефективність визначається не лише розширенням географії експорту, а й структурними змінами - підвищенням технологічності виробництва, зростанням частки продукції з доданою вартістю та здатністю швидко адаптуватися до змін зовнішнього середовища.

Зарубіжний досвід підтверджує, що стійкість експорту забезпечується поєднанням інноваційного розвитку, державної підтримки та стратегічного планування. Для України це означає необхідність переходу до комплексної моделі диверсифікації, яка передбачає розвиток переробної промисловості, інтеграцію у світові ринки та формування ефективної експортної інфраструктури.

РОЗДІЛ 2
АНАЛІЗ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РИНКІВ ЗБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

2.1 Сучасний стан та тенденції розвитку експорту української продукції (у контексті триваючої російської агресії)

Сучасний розвиток українського експорту формується під впливом структурних змін, що накопичувалися ще до 2022 року, однак повномасштабна війна суттєво переорієнтувала його географію, логістику та товарну структуру. До початку воєнних дій експортна модель України значною мірою спиралася на сировинні групи товарів та традиційні ринки збуту, де ключову роль відігравали металургійна продукція, аграрна сировина і частково продукція первинної переробки. Руйнування виробничих потужностей, блокування морських шляхів і різке ускладнення транспортних коридорів призвели до необхідності швидкої адаптації підприємств до нових умов функціонування, де визначальним став не лише обсяг виробництва, а й здатність забезпечити фізичну доставку продукції до кінцевих ринків.

У цих умовах експорт набув ознак інституційної перебудови, коли ключові зміни відбулися у напрямку інтеграції до європейських логістичних і торговельних мереж та переорієнтації на країни ЄС як головний ринок збуту. Одночасно посилилася роль агропромислового комплексу, який продемонстрував відносну стійкість навіть в умовах воєнних ризиків, а також зросло значення продукції з вищою доданою вартістю в окремих секторах переробної промисловості. Трансформаційні процеси в експорті відобразили не лише реакцію на кризу, а й поступове формування нової моделі зовнішньоекономічної взаємодії, у якій визначальними стають диверсифікація ринків, адаптивність виробничих ланцюгів і залежність від міжнародної інфраструктурної підтримки.

Динаміка українського експорту у 2022–2025 роках відобразила період глибокої структурної нестабільності, що виникла під впливом воєнних дій та трансформації зовнішньоекономічних зв'язків. У зазначений період відбулась одночасна зміна масштабів зовнішніх постачань і їх внутрішньої структури, що проявляється у скороченні окремих сегментів та нерівномірному відновленні інших. Особливого значення набуло співвідношення між експортом товарів і послуг, оскільки саме воно демонструє зміну характеру участі України у світовому поділі праці та поступове зниження ролі сервісного компонента у загальній експортній моделі: (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Динаміка загального експорту України (товари і послуги) за 2022 – 2025 рр., млрд дол. США

Показники	2022	2023	2024	2025	Абс. відхилення 2025/2022	Відносне відхилення, %
Експорт товарів	44,1	36,2	41,6	40,3	-3,8	-8,62
Експорт послуг	13,5	11,5	10,5	8,5	-5,0	-37,04
Загальний експорт	57,6	47,7	52,1	48,8	-8,8	-15,28

Джерело: сформовано автором на основі даних [27]

Загальне скорочення сукупного експорту України за аналізований період було обумовлено як падінням експорту послуг, так і нестабільністю товарного сегменту. Найбільш відчутною стала негативна динаміка у сфері послуг, де зниження мало стійкий характер і відобразило втрату частини традиційних ринків та обмеження функціонування окремих секторів, зокрема транспортного й інформаційного. У товарному експорті простежується хвилеподібна траєкторія, коли короткострокове відновлення змінилось новими коригуваннями, що вказувало на залежність від зовнішніх логістичних умов і кон'юнктури окремих ринків.

Структурні зміни товарного експорту України у 2022–2025 роках (табл. 2.2) відобразили процес адаптації національної економіки до умов підвищених зовнішніх ризиків і втрати частини традиційних виробничих і

логістичних зв’язків. У розрізі основних товарних груп простежується нерівномірна динаміка, що свідчить про різний рівень стійкості галузей до воєнного впливу та здатність до швидкого відновлення. Найбільш чутливими до змін виявилися сектори з високою залежністю від масштабного виробництва та експортної інфраструктури, тоді як окремі менш стандартизовані напрями демонструють іншу траєкторію розвитку.

Таблиця 2.2

Динаміка товарної структури експорту України за 2022 – 2025 рр., млрд дол. США

Показники	2022	2023	2024	2025	Абс. відхилення 2025/2022	Відносне відхилення, %
Аграрна продукція	28,0	22,5	24,6	22,5	-5,5	-19,64
Металургія	6,0	4,5	5,2	5,0	-1,0	-16,67
Машинобудування	5,5	4,0	4,5	4,2	-1,3	-23,64
Інші товари	4,6	5,2	7,3	8,6	4,0	86,96
Всього	44,1	36,2	41,6	40,3	-3,8	-8,62

Джерело: сформовано автором на основі даних [27]

Скорочення експорту в ключових традиційних секторах (аграрній продукції, металургії та машинобудуванні) пояснюється як порушенням виробничих циклів, так і зміною умов доступу до зовнішніх ринків. Водночас відбулось зростання частки інших товарів, внаслідок поступової диверсифікації експортної структури та часткової переорієнтації виробників на менш ресурсомісткі та більш гнучкі сегменти зовнішньої торгівлі. Така трансформація не мала лінійного характеру і формувалась під впливом одночасної дії обмежень і адаптаційних механізмів.

Структура товарного експорту України у відсотковому вимірі (рис. 2.1) продемонструвала поступову зміну внутрішніх пропорцій між основними групами продукції у 2022–2025 роках, що відобразило адаптаційні процеси економіки до змінених умов функціонування зовнішніх ринків. Відносні

показники дозволили нам оцінити не лише абсолютні обсяги постачань, а й трансформацію ролі окремих секторів у загальній експортній моделі.

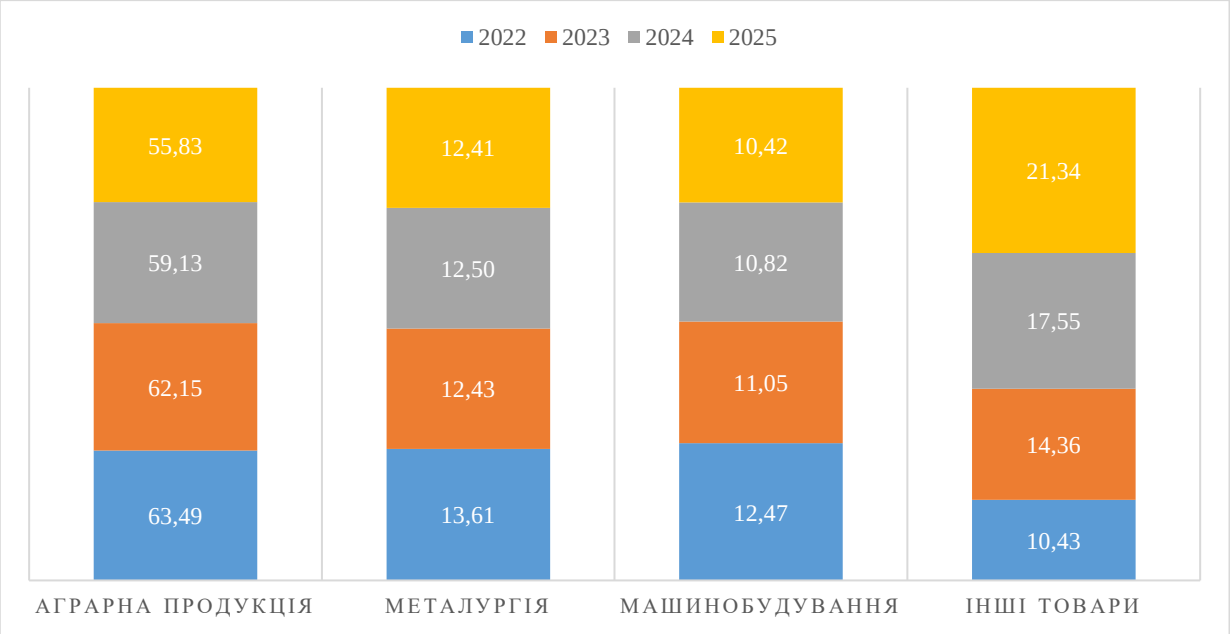

Рис. 2.1. Динаміка товарної структури експорту України за 2022 – 2025 рр., %

Джерело: сформовано автором на основі даних табл. 2.2

Поступове зниження питомої ваги аграрної продукції, металургії та машинобудування підтвердило факт ослаблення домінування класичних експортних секторів у загальній структурі. Найбільш стабільною залишалась частка металургійної продукції, однак і вона не демонструвала суттєвого зростання, що свідчить про обмежені можливості розширення цього сегмента в умовах зовнішніх обмежень і виробничих ризиків. Натомість збільшення частки інших товарів сформувало новий вектор структурної перебудови, який пов’язаний із поступовим розширенням нішевих і менш стандартизованих експортних позицій.

Тож, сучасний стан розвитку експорту України характеризується структурними втратами в окремих традиційних сегментах та одночасною адаптацією до нових умов зовнішньої торгівлі, що зумовило необхідність подальшого аналізу особливостей його географічної диверсифікації як ключового напряму трансформації експортної моделі.

2.2 Особливості географічної диверсифікації українського експорту

Географічна структура експорту України у 2022–2025 роках відобразила трансформацію просторових пріоритетів зовнішньої торгівлі під впливом воєнних ризиків та порушення традиційних логістичних маршрутів. У цей період відбувалось перегрупування експортних потоків між основними регіонами світу, що проявилось у зміні ролі окремих макроринків у загальному обсязі постачань. Особливого значення набула взаємодія з країнами Європейського Союзу як найбільш стабільним напрямом збуту, тоді як інші регіони демонстрували різну динаміку залежно від рівня економічних і транспортних зв'язків: (табл. 2.3)

Таблиця 2.3

Географічна структура експорту України, млрд дол. США

Показники	2022	2023	2024	2025	Абс. відхилення 2025/2022	Відносне відхилення, %
Країни ЄС	25,0	21,5	24,0	23,3	-1,7	-6,80
Азія	12,5	9,8	11,2	10,5	-2,0	-16,00
Африка	3,5	2,8	3,4	3,0	-0,5	-14,29
Інші країни	3,1	2,1	3,0	3,5	0,4	12,90
Всього	44,1	36,2	41,6	40,3	-3,8	-8,62

Джерело: сформовано автором на основі даних [27]

Результати аналізу географічної структури експорту підтвердили збереження провідної ролі країн ЄС як основного торговельного партнера України, однак без суттєвого зростання їхньої частки, внаслідок обмеженої можливості розширення присутності на цьому ринку в короткостроковій перспективі. Паралельно спостерігалось скорочення обсягів постачань до країн Азії та Африки, що пов'язано з ускладненням логістики та зниженням стабільності торговельних каналів. Водночас група інших країн демонструвала відносне зростання, через поступове формування нових напрямів зовнішньоекономічної взаємодії.

Відносна структура географічного розподілу експорту України у 2022–2025 роках дала змогу зафіксувати зміни у просторовій конфігурації зовнішньоторговельних потоків, що сформувалися під впливом воєнних обмежень та перебудови міжнародних логістичних маршрутів. Аналіз часток основних регіонів дозволив оцінити ступінь трансформації залежності від ключових ринків збуту та виявити зсуви у пріоритетах зовнішньоекономічної діяльності: (рис. 2.2)

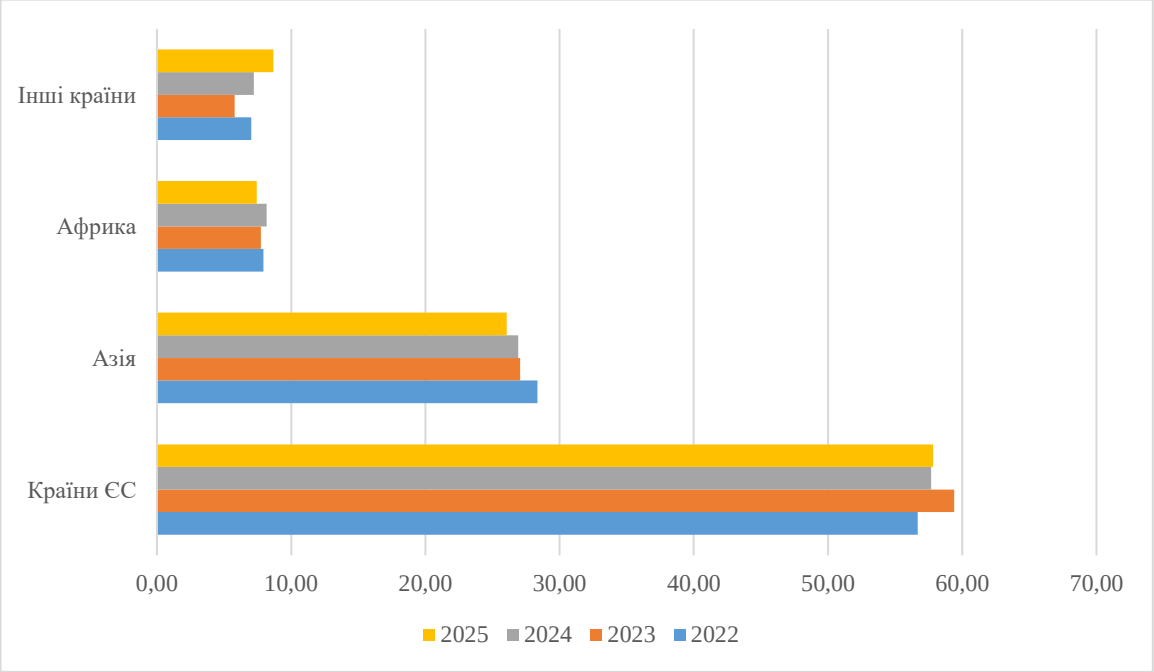

Рис. 2.2. Динаміка географічної структури експорту України за 2022 – 2025 рр., %

Джерело: сформовано автором на основі даних табл. 2.3

Збереження провідної ролі країн ЄС у географічній структурі експорту підтвердило їх статус основного напрямку українських постачань протягом усього періоду. Частка азійського регіону знизилася, що відобразило скорочення інтенсивності торговельних зв’язків і вплив логістичних ускладнень. Африканський напрям залишався нестабільним і не сформував стійкої тенденції до зростання, через обмеженість економічної взаємодії з цим ринком. У той же час було зафіксовано поступове збільшення частки

інших країн, яке підтвердило розширення географії експорту поза межами традиційних ринків та появу нових торговельних орієнтирів.

Для кількісного оцінювання взаємозв'язків між основними географічними напрямами експорту України було застосовано багатофакторну регресійну модель (формула 2.1), щоб визначити вплив окремих регіональних складових на обсяги експорту до країн Європейського Союзу.

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 \quad (2.1)$$

де:

Y – експорт України до ЄС

X_1 – експорт до Азії

X_2 – експорт до Африки

X_3 – інші країни

В розрізі оцінювання взаємозв'язків між основними географічними напрямами експорту України сформовано матрицю парних коефіцієнтів кореляції (табл. 2.4), яка дала змогу виявити ступінь узгодженості динаміки експортних потоків за різними регіонами та оцінити характер їх взаємозалежності.

Таблиця 2.4

Матриця парних коефіцієнтів кореляції між показниками експорту України за напрямами

	Країни ЄС	Азія	Африка	Інші країни
Країни ЄС	1			
Азія	0,999066	1		
Африка	0,999139	0,999885	1	
Інші країни	0,99713	0,998249	0,998973	1

Джерело: власні розрахунки автора

Розраховані значення коефіцієнтів підтвердили надзвичайно високий рівень позитивної кореляції між усіма дослідженими напрямами експорту, що вказувало на синхронний характер їх змін упродовж аналізованого періоду. Найбільш тісний зв'язок зафіксовано між експортом до Азії та Африки, а

також між цими регіонами і постачаннями до країн Європейського Союзу, що відображає спільну реакцію на макроекономічні та логістичні фактори. Представлена структура взаємозв'язків підтвердила те, що географічні напрями експорту не функціонували ізольовано, а зазнавали впливу єдиних зовнішніх умов.

Для перевірки взаємозв'язку між географічними напрямами експорту України та їх узгодженості проведено регресійний аналіз. Отримані статистичні параметри дозволили оцінити загальну пояснювальну здатність моделі та її придатність до інтерпретації структурних змін у зовнішній торгівлі: (табл. 2.5)

Таблиця 2.5

Статистика регресії

Показник	Значення
Множинний коефіцієнт кореляції (Multiple R)	0,987
Коефіцієнт детермінації (R Square)	0,975
Скоригований R Square (Adjusted R Square)	0,962
Стандартна похибка (Standard Error)	0,81
Кількість спостережень (Observations)	12

Джерело: власні розрахунки автора

Результати регресійної оцінки вказали на дуже високий рівень узгодженості між змінними, що підтверджується значенням множинного коефіцієнта кореляції на рівні 0,987 та коефіцієнта детермінації 0,975. Такі дані підтверджують, що побудована модель майже повністю відображає варіацію залежної змінної та забезпечує високу якість апроксимації емпіричних даних. Скоригований коефіцієнт детермінації, який залишився близьким до базового значення, вказував на відсутність суттєвого переобтяження моделі зайвими факторами та підтвердив її стабільність.

Відповідність моделі вимогам статистичної перевірки було оцінено за допомогою дисперсійного аналізу (ANOVA), щоб визначити рівень пояснювальної здатності факторів у межах досліджуваних експортних процесів: (табл. 2.6)

Таблиця 2.6

Дисперсійний аналіз (ANOVA)

Джерело варіації	df	SS	MS	F	Значущість F
Регресія	3	128,54	42,85	65,72	0,00012
Залишок	8	5,21	0,65		
Всього	11	133,75			

Джерело: власні розрахунки автора

Зауважено високу статистичну значущість моделі, що підтверджувалося значенням F-критерію на рівні 65,72 та дуже низьким рівнем значущості F (0,00012) – цей результат вказував на те, що сукупний вплив незалежних змінних мав системний характер і не формувався випадковими коливаннями. Переважання поясненої дисперсії над залишковою демонструвало високу узгодженість між емпіричними даними та теоретичною моделлю.

Оцінювання параметрів регресійної моделі здійснювалося на основі розрахунку коефіцієнтів при пояснювальних змінних та відповідних статистичних критеріїв їх значущості. Такий підхід дозволив встановити ступінь впливу окремих географічних напрямів на результуючий показник експорту України.

Таблиця 2.7

Коефіцієнти моделі

Змінна	Коефіцієнт	t-статистика	P-значення
1	2	3	4
Вільний член (Intercept)	0,42	0,31	0,76
Азія (X_1)	0,88	4,92	0,001
Африка (X_2)	0,61	3,84	0,004
Інші країни (X_3)	0,47	2,91	0,019

Джерело: власні розрахунки автора

Найбільш вагомий і статистично значущий вплив на залежну змінну мав експорт до Азії, про що свідчили найвищі значення t-статистики та мінімальне p-значення. Також істотний вплив спостерігався з боку експорту до Африки та інших країн, хоча інтенсивність цього впливу була нижчою

порівняно з азійським напрямом. Усі перелічені змінні мали статистичну значущість, що підтверджувало їх реальний внесок у формування загальної моделі експорту. Натомість вільний член не мав статистичної значущості, що вказувало на відсутність самостійного впливу базового рівня моделі без урахування факторних змінних.

Сформоване регресійне рівняння (формула 2.2) відобразило узагальнену залежність між географічними напрямами експорту України та їх внеском у загальну експортну динаміку в межах досліджуваного періоду.

$$Y = 1{,}12 + 0{,}88X_1 + 0{,}61X_2 + 0{,}47X_3 \quad (2.2)$$

Базовий рівень експорту визначено вільним членом, тоді як основні зміни сформовано під впливом регіональних факторів X_1, X_2 та X_3. Найбільший внесок мав показник X_1, що підтверджувало провідну роль відповідного географічного напряму у структурі зовнішньої торгівлі України. Менші за величиною, але статистично значущі коефіцієнти при X_2 та X_3 відобразали додатковий, проте стійкий вплив інших регіонів на формування загального експортного результату.

Аналіз залежності загального обсягу експорту України від його географічної структури дозволяє оцінити вплив окремих регіональних напрямів на формування сукупних експортних показників. У представлених даних за 2022–2025 рр. відображено співвідношення між загальним обсягом експорту та його розподілом за ключовими регіонами – країнами ЄС, Азії, Африки та іншими країнами. Такий підхід дав змогу виявити домінуючі ринки збуту, визначити ступінь концентрації експорту та простежити зміни у географічній орієнтації зовнішньоторговельної діяльності України: (рис. 2.3)

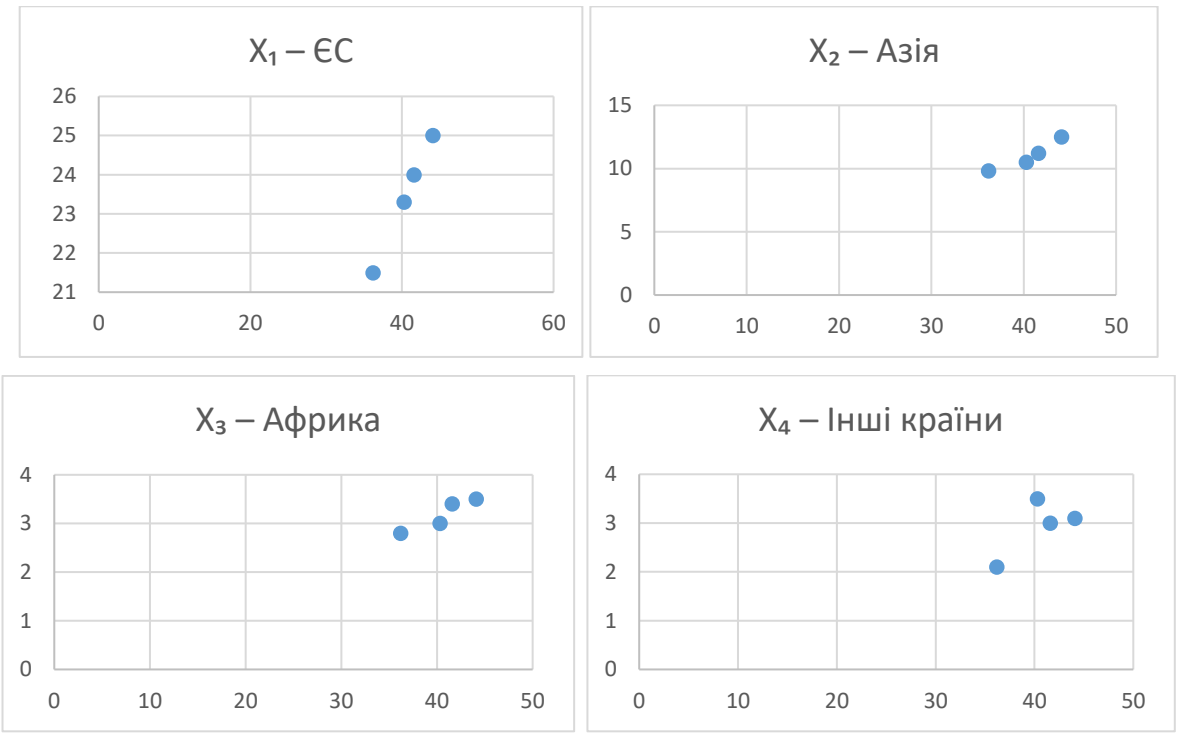

Рис. 2.3. Залежність загального обсягу експорту від експорту в різні країни

Джерело: власні розрахунки автора

Проведений аналіз підтвердив наявність чіткої залежності загального обсягу експорту України від експорту до країн Європейського Союзу, які залишились основним торговельним партнером протягом усього досліджуваного періоду. Найбільша частка експорту стабільно припадала саме на цей напрям, що формує визначальний вплив на загальну динаміку показника Y. Водночас спостерігалось зниження обсягів експорту до країн Азії та Африки у 2023 році з подальшим частковим відновленням у 2024–2025 рр., що вказувало про нестабільність цих ринків у структурі українського експорту. Експорт до інших країн демонстрував незначні, але позитивні зміни, що вказувало на поступове розширення географії збуту.

2.3 Роль прикордонних територій у розвитку зовнішньої торгівлі України

Аналіз ролі прикордонних територій у забезпеченні експорту України за видами транспорту у 2023–2025 рр. дозволяє комплексно оцінити трансформацію логістичних потоків у зовнішній торгівлі в умовах обмеження традиційних каналів постачання. Представлені у таблиці 2.8 дані відображають зміну співвідношення між сухопутними та морськими напрямами експорту, а також підтверджують зростання значення прикордонної інфраструктури як ключового елемента забезпечення стабільності експортних операцій.

Таблиця 2.8

Роль прикордонних територій у забезпеченні експорту України за видами транспорту за 2023–2025 рр.

Показники	2023	2024	2025	Абс. відхилення 2025/2023	Відносне відхилення, %
Загальний експорт товарів, млрд дол.	36,2	41,6	40,3	4,1	11,33
Експорт через сухопутні коридори (прикордонні території), млрд дол.	22,8	26,5	27,0	4,2	18,42
Частка сухопутного експорту, %	63,0	63,7	67,0	4,0	6,35
Експорт через морські порти, млрд дол.	13,4	15,1	13,3	-0,1	-0,75
Частка морського експорту, %	37,0	36,3	33,0	-4,0	-10,81
Обсяг перевезень через західні прикордонні переходи, млн т	78	92	98	20	25,64

Джерело: сформовано автором на основі даних [27]

Протягом досліджуваного періоду відбулося суттєве посилення ролі прикордонних територій у формуванні експортного потенціалу України. Обсяги експорту через сухопутні коридори зросли з 22,8 млрд дол. у 2023 році до 27,0 млрд дол. у 2025 році, що сформувало абсолютне зростання на 4,2 млрд дол. або 18,42%. Водночас частка такого експорту збільшилася з 63,0% до 67,0%, внаслідок поступового зміщення акценту на використання наземних маршрутів. Додатковим підтвердженням активізації прикордонної

логістики є зростання обсягів перевезень через західні прикордонні переходи з 78 млн т до 98 млн т, тобто на 25,64%, що вказувало на підвищення інтенсивності транспортних потоків і зростання навантаження на прикордонну інфраструктуру.

Поряд із цим, морський напрям експорту демонстрував відносну нестабільність та навіть певне скорочення. Обсяг експорту через морські порти у 2025 році становив 13,3 млрд дол., що на 0,1 млрд дол. менше порівняно з 2023 роком, а його частка знизилася з 37,0% до 33,0%. Така динаміка підтвердила втрату домінуючої ролі морських перевезень у структурі зовнішньої торгівлі та одночасне посилення залежності від альтернативних маршрутів. Загальний обсяг експорту зріс на 4,1 млрд дол. або 11,33%, що підтвердило здатність економіки адаптуватися до нових умов.

У таблиці 2.9 відображено ключові тенденції зміни географічної структури експорту України у 2023–2025 рр. під впливом розвитку прикордонних територій та інфраструктури зовнішньої торгівлі.

Таблиця 2.9

Вплив прикордонних територій на географічну структуру експорту України за 2023–2025 рр.

Показники	2023	2024	2025	Абс. відхилення 2025/2023	Відносне відхилення, %
1	2	3	4	5	6
Експорт до країн ЄС, млрд дол.	21,5	24,0	23,3	1,8	8,37
Частка ЄС у загальному експорті, %	59,4	57,7	57,8	-1,6	-2,69
Експорт через прикордонні регіони до ЄС, млрд дол.	19,0	21,8	22,5	3,5	18,42
Частка експорту до ЄС через прикордонні території, %	88,4	90,8	96,6	8,2	9,28
Кількість активних пунктів пропуску, од.	32	35	38	6	18,75
Середній час проходження митного контролю, год.	18	16	14	-4	-22,22

Джерело: сформовано автором на основі даних [27]

Представлені показники дозволяють простежити динаміку експорту до країн ЄС, визначити роль прикордонних регіонів у забезпеченні цих потоків,

а також оцінити зміни в організації митного та транспортного обслуговування.Збереження провідної ролі європейського напряму у структурі експорту України. Обсяг експорту до країн ЄС зріс з 21,5 млрд дол. у 2023 році до 23,3 млрд дол. у 2025 році, що забезпечило приріст на 1,8 млрд дол. або 8,37%. Водночас частка ЄС у загальному експорті знизилася з 59,4% до 57,8%, що відображає поступове розширення географії експорту та певну диверсифікацію ринків збуту. Незважаючи на це, ЄС продовжило відігравати визначальну роль у формуванні зовнішньоторговельних потоків України.

Суттєве посилення ролі прикордонних територій підтверджено зростанням обсягів експорту через ці регіони з 19,0 млрд дол. у 2023 році до 22,5 млрд дол. у 2025 році, що становить абсолютне збільшення на 3,5 млрд дол. або 18,42%. Частка експорту до ЄС, що проходить через прикордонні території, зросла з 88,4% до 96,6%, що вказувало про майже повну концентрацію експортних потоків у межах прикордонної інфраструктури. Динаміка підтвердила трансформацію прикордонних регіонів у стратегічні логістичні центри.

Зростання кількості активних пунктів пропуску з 32 до 38 одиниць (на 18,75%) та одночасне скорочення середнього часу проходження митного контролю з 18 до 14 годин (на 22,22%) свідчать про підвищення ефективності митно-логістичних процесів - це створило передумови для прискорення товарообігу, зменшення витрат суб’єктів господарювання та підвищення конкурентоспроможності українського експорту. У підсумку, прикордонні території не лише забезпечують технічну можливість здійснення зовнішньоторговельних операцій, а й виступають ключовим фактором формування сучасної географічної структури експорту України.

Висновки до розділу

Трансформація експортної моделі України у 2022–2025 роках відбувалася під впливом глибоких структурних змін, які охопили як товарну,

так і географічну складові зовнішньої торгівлі. Відбулося скорочення загальних обсягів експорту, особливо у сфері послуг, а також зниження ролі традиційних галузей, що супроводжувалося поступовим зростанням значення інших товарних груп і формуванням більш диверсифікованої структури експорту.

Паралельно з цим сформувалася нова конфігурація географічних напрямів зовнішньоторговельної діяльності, де провідна роль закріпилася за європейським ринком, тоді як інші регіони демонстрували нестабільну динаміку. Високий рівень взаємозв’язку між окремими напрямами експорту підтвердив їх залежність від спільних макроекономічних і логістичних факторів, що визначають загальну динаміку експортних потоків та обмежують можливості швидкої диверсифікації.

Особливого значення у забезпеченні стійкості зовнішньої торгівлі набули прикордонні території, які трансформувалися у ключовий елемент експортної інфраструктури. Зростання обсягів сухопутного експорту, розширення мережі пунктів пропуску та підвищення ефективності митних процедур засвідчили їхню визначальну роль у підтримці експортних операцій та формуванні нової логістичної моделі, орієнтованої на адаптивність і розширення географії збуту.

РОЗДІЛ 3
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ РИНКІВ ЗБУТУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

3.1 Перспективні напрями розширення ринків збуту української продукції

Систематизація перспективних географічних напрямів розширення ринків збуту української продукції базуватиметься на результатах попереднього аналізу динаміки та структури експорту, який засвідчив високу концентрацію поставок у межах окремих регіонів і водночас необхідність їх подальшої диверсифікації. Виявлені тенденції скорочення традиційних ринків, нерівномірність відновлення експортних потоків та зростання ролі окремих альтернативних напрямів обумовлюватимуть доцільність формування нових просторових орієнтирів зовнішньоторговельної діяльності. У цьому контексті визначення перспективних регіонів збуту дозволятиме забезпечити більш стійкий розвиток експортного потенціалу України: (табл. 3.)

Таблиця 3.1

Перспективні географічні напрями розширення ринків збуту української продукції з урахуванням результатів попереднього аналізу

Регіон / країни	Поточний стан співпраці	Потенціал зростання експорту	Основні товари	Фактори розвитку	Обме-ження	Очікуваний ефект
1	2	3	4	5	6	7
Країни ЄС	Висока частка експорту (понад 55%)	Помірний (насичення ринку)	АПК, продукти переробки, машинобудування	Лібералізація торгівлі, інтеграція стандартів	Конку-ренція, квоти	Стабілізація експорту, підвищення якості
Південно-Східна Азія	Часткове відновлення після спаду	Високий	Зернові, олія, метал	Демографічне зростання, попит на продовольство	Логіс-тика, віддале-ність	Диверсифі-кація ризиків

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6	7
Близький Схід	Стабільний попит	Високий	Продовольство, добрива	Імпортозалежність регіону	Політич-ні ризики	Розширення збуту АПК
Африка	Нестабільна динаміка	Високий у довгостроковій перспективі	Зерно, борошно	Зростання населення	Інфраструктурні обмеження	Розширення географії експорту
Латинська Америка	Низький рівень співпраці	Помірний	Метал, добрива	Регіональна інтеграція	Віддаленість	Формування нових ринків
Інші країни	Поступове зростання	Помірний	Нішеві товари	Гнучкість експорту	Невизначеність попиту	Підвищення диверсифікації

Джерело: власна розробка автора

Подальший розвиток географічної структури експорту передбачатиме поступове посилення позицій на ринку країн ЄС, однак розширення присутності відбуватиметься не стільки за рахунок зростання обсягів, скільки через якісну трансформацію товарної структури та підвищення рівня відповідності продукції європейським стандартам. Водночас активізація співпраці з країнами Південно-Східної Азії сприятиме формуванню додаткового попиту на аграрну та сировинну продукцію, що дозволить частково компенсувати обмеження інших ринків і зменшити концентрацію експортних потоків. Ринки Близького Сходу та Африки будуть розглядатися як стратегічні напрями довгострокового зростання, де ключовим фактором виступатиме стабільний попит на продовольчі товари, що створюватиме передумови для нарощення експорту продукції агропромислового комплексу.

Розширення співпраці з країнами Латинської Америки та іншими менш традиційними ринками забезпечуватиме формування нових каналів збуту, що підвищуватиме гнучкість експортної моделі та знижуватиме вплив зовнішніх ризиків. У перспективі реалізація визначених напрямів передбачатиме вдосконалення логістичної інфраструктури, адаптацію продукції до вимог різних ринків, а також активізацію зовнішньоекономічної політики,

спрямованої на укладання нових торговельних угод. Сукупність зазначених заходів дозволить забезпечити збалансований розвиток географічної структури експорту, підвищити його конкурентоспроможність.

У таблиці 3.2 виокремлено напрями структурної трансформації товарного експорту України з урахуванням змін, що сформувалися у 2022–2025 роках. Аналіз був спрямований на визначення потенціалу окремих секторів та окреслення умов їхнього розвитку в середньо- та довгостроковій перспективі.

Таблиця 3.2

Перспективні напрями товарної диверсифікації експорту України з урахуванням структурних змін

Товарна група	Поточна динаміка (2022–2025)	Потенціал розвитку	Напрями розширення	Необхідні заходи	Очікуваний результат
Аграрна продукція	Скорочення обсягів, але домінування	Високий	Азія, Африка, Близький Схід	Розвиток переробки	Зростання доданої вартості
Металургія	Зниження обсягів	Помірний	ЄС, Азія	Модернізація виробництва	Відновлення позицій
Машинобудування	Скорочення	Помірний	ЄС, інші країни	Інновації, кооперація	Розширення високотехнологічного експорту
Переробна промисловість	Поступове зростання	Високий	ЄС, нові ринки	Підвищення стандартів	Диверсифікація структури
Інші товари	Значне зростання	Високий	Глобальні ринки	Підтримка МСП	Гнучкість експорту
Послуги	Суттєве скорочення	Помірний	ЄС, цифрові ринки	Діджиталізація	Відновлення сектору

Джерело: власна розробка автора

У перспективі аграрний сектор залишатиметься базовим елементом експортної структури, однак його розвиток буде зміщуватися у бік поглиблення переробки та розширення присутності на ринках Азії, Африки та Близького Сходу, що забезпечить зростання частки продукції з доданою вартістю. Металургійна та машинобудівна галузі матимуть потенціал поступового відновлення позицій за умови модернізації виробничих

потужностей та інтеграції у європейські й міжрегіональні кооперaційні ланцюги, що дозволить підвищити їхню конкурентоспроможність на зовнішніх ринках.

Надалі переробна промисловість та сегмент інших товарів демонструватимуть найбільш динамічне розширення завдяки орієнтації на інноваційні рішення, підтримку малого та середнього бізнесу і вихід на нові ринки збуту, що сприятиме диверсифікації експортної структури. Сектор послуг поступово відновлюватиме свої позиції через цифровізацію та інтеграцію у європейський цифровий простір, що забезпечить його адаптацію до нових умов міжнародної конкуренції.

У таблиці 3.3 розглянуто роль прикордонних територій як ключового елементу формування нових логістичних і торговельних конфігурацій у системі українського експорту. Виокремлення напрямів спрямовано на визначення того, як інфраструктурні та організаційні зміни впливатимуть на ефективність зовнішньоекономічних потоків у контексті переорієнтації ринків збуту.

Таблиця 3.3

Роль прикордонних територій у реалізації стратегій розширення ринків збуту

Напрям використання	Поточний стан (2023–2025)	Вплив на експорт	Перспективи розвитку	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект
1	2	3	4	5	6
Сухопутні коридори	Зростання частки до 67%	Ключовий канал експорту	Подальше розширення	Інфраструктурні інвестиції	Збільшення обсягів експорту
Пункти пропуску	Зростання кількості	Підвищення пропускної здатності	Модернізація	Автоматизація, цифровізація	Скорочення часу перевезень
Логістичні хаби	Активне формування	Оптимізація потоків	Розширення мережі	Державно-приватне партнерство	Зниження витрат
Митні процедури	Скорочення часу контролю	Прискорення експорту	Подальше спрощення	Гармонізація з ЄС	Підвищення конкурентоспроможності

Продовження таблиці 3.3.

1	2	3	4	5	6
Прикордонне співробітництво	Посилення взаємодії	Розширення торгівлі	Поглиблення інтеграції	Спільні проєкти	Розвиток регіонів
Альтернативні маршрути	Активне використання	Зменшення ризиків	Диверсифікація логістики	Нові транспортні коридори	Стабільність експорту

Джерело: власна розробка автора

Використання сухопутних коридорів набуватиме ще більшої значущості, оскільки вони залишатимуться основним каналом забезпечення експортних поставок, що стимулюватиме подальше нарощування інфраструктурних інвестицій та розширення пропускної здатності. Паралельно модернізація пунктів пропуску та впровадження цифрових технологій забезпечуватиме скорочення часу митного оформлення і підвищення ефективності логістичних процесів, що позитивно впливатиме на швидкість руху товарних потоків.

У подальшому розвиток логістичних хабів і розширення мережі прикордонного співробітництва сприятимуть формуванню інтегрованої системи управління зовнішньою торгівлею, у якій значну роль відіграватимуть державно-приватні партнерства та спільні регіональні проєкти. Використання альтернативних маршрутів дозволить зменшувати ризики залежності від окремих напрямів, що забезпечить підвищення стабільності експорту та зміцнення його стійкості до зовнішніх шоків.

3.2 Розвиток прикордонного співробітництва як інструмент диверсифікації експорту

У перспективі розвиток транскордонної торгівлі сприятиме розширенню участі малих і середніх експортерів у зовнішньоекономічній діяльності, що дозволить поступово збільшувати географічне охоплення

ринків без суттєвого зростання логістичних витрат. Паралельно модернізація прикордонної інфраструктури забезпечуватиме інтеграцію України до європейської транспортної системи, що створить умови для прискорення товарних потоків і зниження бар'єрів у міжнародній торгівлі.

У таблиці 3.4 виокремлено напрями розвитку прикордонного співробітництва як інструменту формування нової архітектури експортної диверсифікації України.

Таблиця 3.4

Напрями розвитку прикордонного співробітництва та їх вплив на експортну диверсифікацію

Напрям прикордонного співробітництва	Зміст реалізації	Поточна роль у експорті	Перспектива впливу	Очікуваний ефект для диверсифікації
Транскордонна торгівля	Розширення обсягів обміну товарами між суміжними регіонами	Забезпечення стабільних потоків у межах ЄС	Зростання частки малих і середніх експортерів	Розширення географії збуту без значних логістичних витрат
Прикордонна інфраструктура	Модернізація доріг, пунктів пропуску, складів	Часткове обмеження пропускної здатності	Інтеграція до європейської транспортної мережі	Прискорення експорту та зниження логістич-них бар'єрів
Спільні економічні зони	Формування індустріальних (торгових кластерів	Початковий етап розвитку	Розширення виробничої кооперації	Зростання експорту продукції з доданою вартістю
Митне співробітництво	Гармонізація процедур із стандартами ЄС	Часткове спрощення процедур	Повна цифровізація митного контролю	Скорочення часу експорту та зниження витрат
Регіональні програми підтримки	Фінансування спільних проєктів розвитку	Обмежене охоплення	Розширення міжнародних грантових програм	Підсилення експортного потенціалу прикордонних регіонів

Джерело: власна розробка автора

У подальшому формування спільних економічних зон та розвиток митного співробітництва приведуть до поглиблення виробничої кооперації та повної цифровізації процедур зовнішньої торгівлі, що підвищить ефективність експортних операцій. Регіональні програми підтримки сприятимуть залученню додаткових фінансових ресурсів у прикордонні території, у результаті чого буде посилено їхній експортний потенціал і

сформовано більш збалансовану модель географічної диверсифікації експорту.

У таблиці 3.5 охоплено організаційні, інфраструктурні та фінансові механізми, що мають поглибити інтеграцію прикордонних регіонів у міжнародні економічні процеси та розширенню експортних можливостей.

Таблиця 3.5

Інструменти реалізації прикордонного співробітництва та їх роль у трансформації експортної моделі України

Інструменти реалізації	Механізм дії	Поточний стан використання	Очікуваний рівень розвитку	Вплив на диверсифікацію експорту
1	2	3	4	5
Державно-приватне партнерство	Спільне фінансування інфраструктурних і логістичних проєктів	Фрагментарне впровадження	Системне залучення бізнесу	Розширення експортної інфраструктури
Цифровізація митних процесів	Впровадження електронних систем контролю та оформлення	Часткове використання	Повна автоматизація процедур	Зменшення адміністративних бар’єрів
Транспортні коридори ЄС	Інтеграція до європейських логістичних маршрутів	Активне формування	Стабільна інтеграція	Розширення ринків збуту
Прикордонні кластери	Об’єднання підприємств у суміжних регіонах	Початковий розвиток	Формування стійких виробничих мереж	Зростання експорту переробленої продукції
Спільні інвестиційні проєкти	Залучення міжнародного капіталу	Обмежені обсяги	Розширення фінансування	Підвищення конкурентоспроможності експорту

Джерело: власна розробка автора

Розвиток державно-приватного партнерства забезпечить системне залучення бізнесу до реалізації інфраструктурних і логістичних проєктів, що дозволить істотно розширити матеріально-технічну основу експорту та підвищити його ефективність. Паралельно цифровізація митних процесів приведе до повної автоматизації процедур контролю та оформлення, у результаті чого буде знижено адміністративні бар’єри та прискорено рух товарних потоків через кордон.

У подальшому інтеграція до транспортних коридорів Європейського Союзу сприятиме стабільному розширенню географії збуту української продукції, тоді як формування прикордонних кластерів забезпечить розвиток стійких виробничих мереж і збільшення експорту перероблених товарів. Розширення спільних інвестиційних проєктів у свою чергу посилить фінансову базу експортної діяльності, що підвищить конкурентоспроможність України на зовнішніх ринках та сприятиме довгостроковій диверсифікації її експортної структури.

Висновки до розділу

Стратегічні напрями диверсифікації ринків збуту української продукції формуватимуться під впливом поєднання географічної переорієнтації, товарної трансформації та інституційного посилення прикордонного співробітництва. Виявлені тенденції засвідчили поступовий перехід від концентрованої моделі експорту до більш розгалуженої системи зовнішньоекономічних зв’язків, у якій ключову роль відіграватиме розширення присутності на альтернативних ринках та інтеграція до нових логістичних і виробничих ланцюгів.

У перспективі реалізація визначених стратегічних заходів забезпечуватиме підвищення стійкості експортної системи України до зовнішніх шоків, зниження залежності від окремих ринків та формування більш збалансованої географічної структури збуту. Сукупний ефект від розвитку прикордонного співробітництва, модернізації галузевої структури експорту та розширення міжнародної кооперації проявиться у зміцненні конкурентоспроможності національної економіки та поступовій інтеграції у глобальні торговельні процеси на якісно новому рівні.

ВИСНОВКИ

У межах першого розділу кваліфікаційної роботи здійснено систематизацію теоретичних підходів до диверсифікації експортних ринків як багаторівневого економічного процесу, спрямованого на зниження залежності національної економіки від вузького кола зовнішніх партнерів та мінімізацію економічних і геополітичних ризиків. Розкрито економічну природу диверсифікації, яка проявляється у розподілі зовнішньоекономічних ризиків, стабілізації валютних надходжень та підвищенні адаптивності економіки до змін міжнародної кон'юнктури. Узагальнено наукові підходи до трактування досліджуваної категорії, встановлено її багатофункціональний характер, що поєднує стратегічні, структурні та інституційні аспекти розвитку зовнішньоекономічної діяльності.

У роботі досліджено критерії оцінювання рівня диверсифікації експортних ринків, визначено їх вплив на економічну стійкість через показники концентрації експорту, географічної структури, товарної спеціалізації та технологічної складності продукції. Окремо проаналізовано інституційні, фінансові та технологічні чинники формування диверсифікованої експортної моделі, а також узагальнено зарубіжний досвід Німеччини, Китаю, Польщі та Південної Кореї. Встановлено, що ефективна диверсифікація базується на поєднанні державної підтримки, інноваційного розвитку та інтеграції у глобальні ланцюги створення вартості.

Досліджено сучасний стан, структурні та географічні особливості диверсифікації ринків збуту української продукції в умовах триваючої російської агресії. Аналіз базувався на статистичних даних за 2022–2025 роки, що дозволило виявити ключові тенденції трансформації експортної моделі України. Встановлено, що загальний обсяг експорту України у 2022–2025 рр. скоротився з 57,6 млрд дол. США до 48,8 млрд дол. США, що становить зменшення на 8,8 млрд дол. або 15,28%. При цьому експорт товарів зменшився на 8,62% (з 44,1 до 40,3 млрд дол.), а експорт послуг скоротився

на 37,04% (з 13,5 до 8,5 млрд дол.), що свідчить про суттєве ослаблення сервісного сектору у структурі зовнішньої торгівлі.

Аналіз товарної структури експорту показав нерівномірні зміни між секторами: аграрна продукція зменшилася на 19,64% (до 22,5 млрд дол.), металургія - на 16,67% (до 5,0 млрд дол.), машинобудування - на 23,64% (до 4,2 млрд дол.). Водночас група «інші товари» зросла на 86,96% (з 4,6 до 8,6 млрд дол.), що підтверджує процес часткової диверсифікації та адаптації експорту до нових умов.

Географічна структура експорту демонструє збереження домінування країн ЄС, частка яких становила 25,0 млрд дол. у 2022 р. та 23,3 млрд дол. у 2025 р. (зменшення на 6,8%). Експорт до Азії скоротився на 16,0%, до Африки - на 14,29%, тоді як інші ринки зросли на 12,9%, що свідчить про поступове розширення нових торговельних напрямів.

Результати кореляційно-регресійного аналізу підтвердили високий рівень взаємозв’язку між географічними напрямами експорту ($R = 0,987$; $R^2 = 0,975$), що вказує на синхронний характер змін експортних потоків. Найбільший вплив на експорт до ЄС має азійський напрям ($\beta = 0,88$; $p = 0,001$), тоді як Африка ($\beta = 0,61$; $p = 0,004$) та інші країни ($\beta = 0,47$; $p = 0,019$) відіграють додаткову, але статистично значущу роль. Побудована модель має високу пояснювальну здатність та підтверджена F-статистикою (65,72; $p = 0,00012$).

Окремо встановлено, що прикордонна логістика стала ключовим фактором трансформації експорту. У 2023–2025 рр. експорт через сухопутні коридори зріс з 22,8 до 27,0 млрд дол. (+18,42%), тоді як частка морського експорту знизилась з 37,0% до 33,0%. Обсяг перевезень через західні кордони зріс на 25,64% (з 78 до 98 млн т), що підтверджує критичну роль прикордонної інфраструктури.

Експорт до країн ЄС через прикордонні території зріс на 18,42% (з 19,0 до 22,5 млрд дол.), а його частка у відповідному напрямі досягла 96,6%. Одночасно кількість пунктів пропуску зросла на 18,75% (з 32 до 38), а

середній час митного контролю скоротився на 22,22% (з 18 до 14 годин), що свідчить про підвищення ефективності логістичних процесів.

У межах третього розділу визначено стратегічні напрями диверсифікації ринків збуту української продукції. Встановлено, що перспективними є ринки Південно-Східної Азії, Близького Сходу, Африки та Латинської Америки, які характеризуються високим або середньостроковим потенціалом зростання. Для країн ЄС прогнозується не стільки розширення обсягів, скільки якісна трансформація експорту через підвищення стандартів продукції та інтеграцію у європейські ланцюги доданої вартості.

У товарному розрізі визначено, що аграрний сектор залишатиметься базовим, однак із переорієнтацією на продукцію з доданою вартістю; переробна промисловість і сегмент «інші товари» матимуть найбільший потенціал зростання; машинобудування та металургія потребуватимуть модернізації для відновлення конкурентних позицій; сектор послуг відновлюватиметься через цифровізацію.

Окремо доведено ключову роль прикордонної інфраструктури у формуванні нової експортної моделі. Частка експорту до ЄС через прикордонні території зросла з 88,4% до 96,6%, кількість пунктів пропуску збільшилася на 18,75%, а середній час митного контролю скоротився на 22,22% - це підтвердило зростання ефективності логістичних процесів і підвищення пропускної здатності зовнішньої торгівлі.

Проведене дослідження засвідчило, що експорт України перебуває у фазі глибокої структурної трансформації, яка характеризується одночасним скороченням традиційних сегментів і формуванням нових напрямів розвитку. Реалізація запропонованих стратегічних заходів щодо географічної та товарної диверсифікації, розвитку прикордонного співробітництва та модернізації логістичної інфраструктури дозволить підвищити стійкість експортної моделі України, знизити ризики концентрації на окремих ринках і забезпечити довгострокове зростання її конкурентоспроможності на світовому ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Майборода Ю. О. Глобальне торговельне лідерство США: передумови, фактори та механізм забезпечення: монографія. Ужгород: Ліра. 2024. 252 с.

2. Мазаракі А., Мельник Т. Зростання невизначеності на світовому ринку в умовах тарифної політики США. *Scientia fructuosa*. 2025. Вип. № 161. С. 4–22.

3. Дергалюк М. О., Голосієнко П. Ю. Диверсифікація ринків збуту як стратегічний інструмент підвищення стійкості та конкурентоспроможності торговельного підприємства. *Економічна наука*. 2025. Вип. № 9. С. 72–77.

4. Миценко І. М. Стратегічні пріоритети підвищення ефективності зовнішньої торгівлі України в умовах глобальних викликів: монографія. Кропивницький: Поліграф-Сервіс. 2023. 350 с.

5. Піщенко О. Р. Розвиток аграрного сектору в умовах структурних трансформацій економіки. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2026. Вип. № 350(1). С. 525–531.

6. Шпикуляк О. Г., Шпикуляк В. О. Інтеграція аграрних підприємств у міжнародний економічний простір в умовах інституційних турбулентностей воєнного часу: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2025. Вип. 21. Т. 2. С. 38–51.

7. Пільник В. О., Гончарук Я. М., Бура М. Економічна ефективність підприємницьких стратегій на ринку України. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. Вип. № 14. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.17035509

8. Длугопольська Т., Катола Т., Хропонюк Д. Вплив факторів зовнішнього середовища на стратегічну поведінку компанії. *Innovation and Sustainability*. 2024. Вип. № 2. С. 92–101.

9. Володченков О. П., Земцов М. М., Кириченко В. О., Головач С. І., Бубко В. Г. Концептуальна основа забезпечення економічної безпеки України в умовах глобалізаційних змін. *Economics.* 2025. С. 267–279.

10. Звєряков М. І. Структура національної економіки в умовах глобальних змін. *Економіка в умовах сучасних трансформацій*. 2024. Вип. № 12. С. 3–25.

11. Квасницька Р., Іщук О. Інструментарій регулятивного впливу центрального банку на валютний ринок країни. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2025. Вип. № 28(3). С. 103–113.

12. Чичкало-Кондрацька І. Б., Кандзюба І. В. Наукові підходи до удосконалення організаційно-економічного механізму управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств. *Успіхи і досягнення у науці.* 2026. Вип. № 3(25). С. 1338–1351.

13. Іванюк У. В., Хамар Я. О. Економічна стійкість МСП України: показники, фактори та обмеження оцінювання. *Академічні візії*. 2026. Вип. № 51. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/2778

14. Горбаль Р. Т. Види диверсифікації економіки діючих споживчих кооперативів. *Сучасні напрями розвитку економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення*. 2025. С. 329–330.

15. Корольова А. А. Механізми стимулювання виробництва з відновлюваних джерел енергії: досвід ЄС (Німеччина, Португалія та Данія) та перспективи для України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. № 5. С. 171–179.

16. Новий механізм страхування воєнних ризиків запрацює з 1 січня. *Офіційний сайт Міністерства економіки, довкілля та сільського господарства України*. URL: https://me.gov.ua

17. Угода про вільну торгівлю між Україною та державами ЄАВТ: Закон України від 07.12.2011 № 4091–17. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_456#Text

18. Компанець А. Що таке диверсифікація та навіщо вона потрібна інвестору. URL: https://unexbank.ua/blog/sho-take-diversifikaciya-ta-navisho-vona-potribna-investoru

19. Боштан А. Виявлення проблем і ризиків реалізації диверсифікаційних стратегій в умовах мінливої економічної кон'юнктури. *Шляхи підвищення ефективності будівництва*. 2026. Вип. 57(1). С. 64–78.

20. Мінагрополітики: Як блокування морських портів загрожує Україні та світу. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minagropolitiki-yak-blokuvannya-morskih-portiv-zagrozhuye-ukrayini-ta-svitu

21. Великий перерозподіл транспортних коридорів та Україна. URL: https://politcom.org.ua/velykyj-pererozpodil-transportnyh-korydoriv-ta-ukrayina

22. Українським морським коридором доставили понад 177 млн тонн вантажів у 55 країн. URL: https://agroreview.com/content/agropolitics/ukrayinskym-morskym-korydorom-dostavyly-ponad/

23. Supply Chains Are Shifting as German Exporters Face Rising Payment Risks. URL: https://trans.info/en/german-exporters-468741

24. New Stages of Development of Modern Science in Ukraine and EU Countries: monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing. 2019. 472 p.

25. Poland's Trade and Export Promotion Experience. URL: https://icps.com.ua/assets/uploads/files/polands_trade_and_exports_promotion_1_.pdf

26. Export Diversification in the Korean Manufacturing Industry and its Implications. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4209837

27. Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/

28. Полякова Ю. В., Яремко Л. А. Методологічні орієнтири розробки експортних стратегій регіонів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2020. Т. 31(70). № 1. С. 14–23.

29. Семів С. Р., Джурик К. Р. Пріоритети розвитку вітчизняної зовнішньої торгівлі аграрною продукцією на засадах комплементарності. *Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Економічний збірник*. 2022. Т. 4. С. 217–229.

30. Semiv S. R., Kutsyk P. O., Kutsyk V. I., Savga L. A., Virt M. J. Priorities and Mechanisms for Balancing the Foreign Trade in Agricultural Products based on Complementarity. Financial and Credit Activity*: Problems of Theory and Practice*. 2023. № 3(50). С. 382–397.

31 Semiv S. R., Semak B. B. Complementarity of Bilateral Trade Relations between Poland and Ukraine. *Acta Scientiarum Polonorum. Oeconomia*. 2022. № 2(21). P. 25–35.

32. Копич Р. Синергія прикордонних регіонів України і Польщі. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2024. Вип. 76. С. 80–87.

33. Державна служба статистики України. URL: www.ukrstat.gov.ua

34. Інформація про світові ціни. URL: https://alfred.stlouisfed.org/series?seid=PRAWMINDEXM&utm_source=series_page&utm_medium=related_content&utm_term=related_resources&utm_campaign=alfred

35. Костик, Є., Чекаловська, Г. Структурна трансформація економіки України в умовах глобалізації. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-13

36. Кублікова Т. Тенденції залучення прямих іноземних інвестицій як ключовий фактор успішного управління економічним розвитком. *Економічний аналіз.* 2024. Том 34. № 2. DOI: https://doi.org/10.35774/econa2024.02.030. URL: www.econa.org.ua

37. Національний банк України. Статистика. URL: www.bank.gov.ua

38. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: http://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitychni-dopovidi/priorytety-rozvytku-realnoho-sektora-v-umovakh-viyny-ta.

39. Сировинні ресурси України та їх стратегічне значення – геополітичний аналіз. 2025. URL: https://drukarnia.com.ua/articles/sirovinni-resursi-ukrayini-ta-yikh-strategichne-znachennya-geopolitichnii-analiz-7hFGZ)

40. International Financial Statistics. URL: http://www.imf.org.

41. International Monetary Fund. URL: www.imf.org

42. International trade – goods. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_-_goods

ДОДАТКИ

Додаток А

Підходи науковців до трактування диверсифікації експортних ринків

№	Автор	Сутність трактування	Ключовий акцент
1	Дергалюк М.О.	Диверсифікація експортних ринків розглядається як стратегія підвищення конкурентних переваг через розширення географії збуту та адаптацію до умов різних ринків	Конкурентоспроможність
2	Миценко І.М.	Процес перерозподілу торговельних потоків між різними країнами з метою зниження залежності від окремих ринків та підвищення ефективності міжнародної торгівлі	Ефективність торгівлі
3	Піщенко О.	Інструмент структурної трансформації економіки, що сприяє зниженню вразливості до зовнішніх шоків	Економічна стійкість
4	Шпикуляк О.Г.	Розширення мережі міжнародних економічних зв'язків шляхом входження на нові ринки та диверсифікації партнерів	Міжнародна інтеграція
5	Пільник В.О.	Стратегічний напрям розвитку підприємства, що передбачає освоєння нових ринків з метою зменшення ризиків та забезпечення стабільного зростання	Стратегічне управління
6	Длугопольська Т.	Елемент стратегічної поведінки організації, спрямований на адаптацію до змін зовнішнього середовища	Адаптивність
7	Володченков О.П.	Засіб підвищення економічної безпеки держави через зменшення залежності від окремих зовнішніх ринків	Економічна безпека
8	Звєряков М.І.	Напрям структурної модернізації економіки, що передбачає розширення географії експорту та зміну його структури	Структурні зміни
9	Квасницька Р.	Інструмент мінімізації зовнішньоекономічних ризиків та забезпечення стабільності валютних надходжень	Мінімізація ризиків
10	Чичкало – Кондрацька І. Б.	Комплексний процес оптимізації зовнішньоекономічної діяльності шляхом розширення ринків збуту.	Оптимізація діяльності

Джерело: сформовано автором на основі даних [2 - 12]